

LIKOVNA UMETNOST

RAZSTAVA TONETA KRALJA. V maju je v Jakopičevem paviljonu razstavil zbirko svojih del Tone Kralj. Razstava je bila po svoji izredno smiselni in okusni ureditvi, pa tudi zaradi po večini nepoznanih novih del, ki jih je zbral, ena najzanimivejših umetnostnih prireditev zadnjih let. Tone Kralj je pokazal, kar je ustvaril zadnje čase oljnih slik, grafičnih listov in kiparskih del. In že izredna tvorčeva plodovitost sama je morala vzbuditi v gledalcih spoštovanje.

Glavni poudarek razstave je bil v velikih, za naše malenkostne razmere nenavadno obsežnih platnih. Zdelo se je, da je hotel slikar že z obsegom označiti bistvo svojega udejstvovanja, ki ga je nujno privedlo do monumentalnega ustvarjanja, to je do cerkvenega slikarstva. Te velike oljne slike so kakor mogočne stenske dekoracije, malce patetične, a privlačne. Tone Kralj ni slikar v običajnem smislu, ni kolorist, temveč skuša to, kar drugi iščejo v igri barvnih odtenkov, doseči s poudarjenim ritmom, s paralelizmom, s ponavljanjem, s hoteno preprostostjo in monumentalno strogostjo. V tej primitivnosti je res moč, v dosledno stiliziranem podajanju človeškega telesa neka resna dostojanstvenost, kjer se zdi predmet kar odmaknjen od življenjske resničnosti in skoro simbolno preosnovan v monumentalni smeri. Njegove slike so prav za prav le barvne, čisto ploskovite risbe. Telesa so zgrajena dvodimenzionalno z linijami, ploskve med obrisi pa kakor samo izpolnjene z barvo, ki je malo diferencirana in le bolj dekorativnega značaja. Značilno je, da ni pokazal nobene pokrajine, ne akta, niti pravega, golega portreta. Človek mu je edini motiv, toda ne kot poedinec, individij, temveč kot prispodoba in sredstvo za izražanje. Priroda je pri tem zgolj kulisa brez lastnega življenja. Presenečajo pa zanj nenavadni socialni motivi iz delavskega življenja.

Motivno hoče biti Tone Kralj sodoben. Zdi se pa, da je njegova socialnost le bolj vnanja, morda celó programska in da ni iskren izraz resnične nujnosti. To opazamo zlasti pri njegovih ujedenkah, kjer so kmetski motivi v ciklu „Zemlja“ odločno pristneje in prisrčneje podani kakor prizori iz satiričnega grafičnega venca „Cesta“. Za satiro mu manjka jedkosti in prepričljivosti, neprimerno boljše so njegove kmetske idile, kjer se v posameznih listih povzpne do močne, skoro tragične izrazitosti. Nekatere ujedenske (kakor n. pr. „Pogreb“, „Slovo vojakov“, „Krst“) kažejo sveže utripajoče življenje, ki je podano toplo in neposredno brez vmesne umske predelave.

Tone Kralj, ki je izšel iz ekspresionizma, je ohranil mnogo prvin tega umetnostnega pojmovanja prav do današnjih dni. Še zmerom ustvarja v slikarstvu prav za prav zgolj razumsko, ne čutno. Prirode in njenih pojavov namenoma ne studira, oblike stilizira tako, da si je ustvaril za posamezne primere kar tipične, stalne šablonske vzore. Tako se dosledno ponavljajo določene oblike pri vseh njegovih delih, pa naj so to že obrazi, telesni udje, obleka. V tem je Tone Kralj čisto drugačen od svojega brata Franceta, ki se prav za prav ni nikdar tako zelo oddaljil od prirode, h kateri se pa danes spet — in to zavestno in dosledno — vrača. Pa tudi pomanjkanje studija po modelu je značilno za Toneta Kralja, ki ustvarja zelo hitro. Zunanji svet dojema le nekako posredno kot prispodobo, ne kot toplo čutno doživetje; sprejetih vtisov pa ne izraža naravnost in individualno, temveč le obnavlja stalne, že dognane

in ustaljene forme, kakor da mu je vse življenje zmanjšano na en, nekam nerresnično fantastičen obrazec. Značilni sta v tem smislu sliki „*Getzemane*“ in pa „*Snemanje*“, dvoje stenskih kril iz kapelice, katero je sam zasnoval in jo razstavil lani na velesejmu. Na prvi sliki so posamezne postave, kakor na primer klečeči Kristus in angel s kelihom, enostavno prevzete, kar izposojene iz lastnih starejših del, na drugi pa opazimo prizadevanje, podati prizor živo in izvirno. Pa vendar so tudi na „*Snemanju*“ še vidne običajne njegove značilnosti, kakor recimo obleka, ki je podana popolnoma tipično in neosebno dekorativno. Kakor ti dve tako so tudi njegove nabožne slike večinoma mračne, skoro turobne, medtem ko kažejo družinski prizori pristrčno vedrino in so tudi bližje življenjski resničnosti.

Velike kompozicije, kakor so „*Svatba*“, „*Bratje*“ in „*Mati*“, so res mogočne, učinkujejo pa bolj ploskovno kakor koloristično. Kompozicija je učinkovita, postave jasno razporejene, a brez prave plastične telesnosti. V barvi so mirne, preračunane na skupen ton, ki je zamolkel in trd. Je pa v vseh treh zaradi njihove poenostavljene gradnje in opustitve nebistvenega svečana mirnost in hladna resnoba. Zlasti „*Mati*“ je krepka in zaokrožena kompozicija, kjer je dobila tudi sicer redka čustvena vsebina dovršen in globok izraz.

Izmed nabožnih slik je „*Sv. Anton*“ po kompoziciji in izrazu gotovo najboljši, v barvi pa manj zadovoljiv. Izmed risb je „*Kamenanje sv. Štefana*“ čisto svojsko in res dovršeno zgrajeno delo. Zlasti ugodno preseneča imenitna prostorninska poglobitev. Obsežni risbi iz rudarskega življenja, „*Slovo*“ in „*Svidenje*“, sta priložnostni tvorbi in bolj ilustrativnega značaja. Navzlic velikim dimenzijam sta precej neosebni, brez prepričevalnosti in prave doživljenosti. Čiste in kaligrafsko jasne risbe pa so ilustracije za Tavčarjevo „*Visoško kroniko*“, kjer je ilustrator sijajno pogodil kronistovsko preprostost in starinsko mogočnost pisateljevega sloga.

Plastična dela so vnovič pokazala, da je Tone Kralj v bistvu prav za prav kipar. Njegov „*Matija Gubec*“ je delo, ki je tako izrazito in mogočno, kakor zlepa ne katera slovenska plastika, hkrati pa naturalistično tako pravilno podano, kakor da ni čisto umetniška tvorba. Izraz mučeništva in nadčloveškega trpljenja je nad vse mogočen in pretresljiv. Prav lepo skladno delo je skupina „*Slovo*“. Ostale razstavljene plastike so manj pomembne, če izvzamemo močno ekspresivno leseno soho „*Križanega*“, ki je pa že starejše delo in je bilo že ponovno razstavljeno. Dobra v zasnovi in tehnični izvedbi je skupina „*Don Quijote*“, izvršena v žgani glini.

Ob razstavi Toneta Kralja so mnogo in obširno pisali o slovenskosti njegove umetnosti. Poudarjali so, kako je tujina v njegovih delih videla značilnosti njegovega rodu in mu prav zaradi te narodnostne izrazitosti in svojskosti priznavala povsod eno prvih mest med našimi oblikujočimi umetniki. V čem je ta slovenska značinnost Toneta Kralja, bi bilo težko reči. Morda je v neki zamolki strastnosti in silovitosti, katero izražajo zlasti njegova velika dela, morda v izrazito grafičnem značaju njegovih oljnih slik, katere ohranjajo številne prvine ljudske umetnosti, ki je v bistvu vselej dekorativna in tipična, a ne individualistična in osebna, morda pa je v izberi njegovih sujetov. Naj bo že kakor hoče, nam, ki živimo sami v tem okolju, se ta slovenskost ne odkriva s tako nujnostjo in silnostjo kakor tujcem. Meni se zdi od obeh bratov Kraljev Francè mnogo bolj slovenski, čeprav je bolj osebnosten.

Razstava je pokazala, da je Tone Kralj med vodilnimi oblikujočimi osebnostmi pri nas in da je samorasel umetnik velikega formata, ki bo še rasel in ki še davno ni izrazil pravega svojega bistva, kaj šele podal najboljše.

K. Dobida.

GLOSE

FRANCISCUS KRALJ — ANATHEMA SIT. Franceta Kralja avtobiografski spis „*Moja pot*“ je vzbudil izredno zanimanje, čeprav ne tolikšno, kakor zasluži. Knjiga je skorajda edinstven primer v naši likovni književnosti, a tudi v svetu nima v sodobnem slovstvu mnogo vrstnic. Originalna izpoved človeka in sodobnega oblikovalca, ki se je rodil na časovnem prelomu in v dobi svetovno-nazorskih trenj, je prestopila ozke provincialne meje. Kraljevi vrstniki v svetu bi s poglobljenim zanimanjem čitali njegovo avtobiografijo — kajpada, če bi jim bila dostopna — v kateri je kipar in slikar z živo, plastično besedo popisal, kako je rasel iz svoje zemlje sredi ljudske srenje, si pričel šolati roko in čut za oblike ob obrtniških izdelkih svojega očeta, si v neutešeni delavnosti že zgodaj prizadeval, da bi oblikoval svoja nagona, čuvstvena in umska mladostna spoznanja. Umetnik impresionistične dobe je poudarjal subjektivno bogonarjenost in samoraslost. Zato je v pričujoči avtobiografiji poglavje, v katerem Kralj natanko opisuje svojo mladost, ljudsko življenje in svoje šolanje, ko se je kot umetnik šolal v napornem rokodelskem delu, tako nujnem in važnem za umetnikov razvoj, še posebno važno. Francè Kralj je posvetil opisovanju svoje zgodnje mladosti in prvega šolanja večji obseg kakor analizi kesnejšega ustvarjanja zrelih umetniških del. Zakaj? Ker je France Kralj morda bolj nagonsko kakor pa zavestno občutil, da se prav v teh opisih prikriva nazorska ločitev med umetnikom polpretekle in sedanje dobe.

Francè Kralj trdi, da je moderno, še posebno pa njegovo umetnostno gibanje vzniknilo iz „ljudskosti“. Tega pojma ni analiziral, morda ga res ne nakazal, vendar so opisi v knjigi žive priče zanj. Umetnik je izpovedal in izrazil s tem pojmom svojo najintimnejšo rast, se opredelil v umetnostnih smerih — drugi naj raziskujejo. V opisih „ljudskosti“ se je slikar s peresom dotaknil človeškega življenja, nad katerim čuvajo raznovrstni svetovnonazorsko opredeljeni varuhi, ki odločujejo, koliko se sme življenje razgaliti in prikazati. Odkritosrčno in povrh še z globoko umetniško vernostjo obdarjeno pero je vzbudilo odpor. Tudi ta odpor presega, kakor Kraljeva avtobiografija, meje provincialne domačnosti, še posebno, če upoštevamo njegovo tradicionalno zvezo. Odpor in napad je podpisal F. S. F. v julijski številki katoliškega družinskega lista „*Mladike*“, anno domini 1934.

„Zelo rad bi bil knjige vesel, pa je nisem mogel biti. Zato sem se zbal samega sebe: ali se motim, ali sem tako prečudno okorel in vase zapet? Ko so mi pa vsebolj veljavni možje, kakor sem sam, povedali svojo sodbo, zapišem z grenkostjo tole: Le škoda lepot, ki jih skruni mestoma toliko pomanjkanje srčne kulture in zraven še neresničnost dogajanja.“

Tako je zapisal F. S. Finžgar, oča slovenskih pisateljev.

Kakšen pomen imajo te kratke vrstice v družinskem listu?

Ko je knjiga izšla, jo je v katoliškem dnevniku „*Slovenca*“ recenzent pohvalil in celo podčrtal njeno pomembnost.